

Từ phim cải biên đến việc lựa chọn đọc sách văn học Nhật Bản của giới trẻ

TS. Đào Lê Na

Nhờ sự ra đời của điện ảnh, những câu chuyện lại có thêm một nền tảng mới để thực hiện hành trình của nó, đem đến nhiều trải nghiệm mới lạ cho người xem. Diễn ngôn của người kể chuyện được mã hoá bằng ngôn ngữ điện ảnh tạo ra nhiều lớp nghĩa giúp người xem có thể khám phá câu chuyện từ nhiều cách tiếp cận khác nhau. Phim ảnh tác động trực tiếp đến thị giác và thính giác nên dễ dàng lôi cuốn khán giả, khiến điện ảnh trở thành phương tiện truyền thông khá hiệu quả cho các câu chuyện phức tạp, các vấn đề văn hoá, mỹ học đặc thù của từng khu vực.

1. Tiến trình xem phim cải biên trước khi đọc sách

Lâu nay trong cải biên học, các nhà nghiên cứu vẫn thường quan tâm đến sự thay đổi của phim cải biên so với tác phẩm văn học nguồn, cách tiếp nhận và cải biên của nhà làm phim, phản ứng của khán giả sau khi xem bộ phim cải biên. Phim cải biên thực chất chỉ là cách đọc tác phẩm văn học của nhà làm phim. Họ tiếp nhận, đối thoại với những vấn đề, những nội dung của tác phẩm văn học mà nhà làm phim tâm đắc nhất, hứng thú nhất. Một cuốn tiểu thuyết có thể chứa đựng rất nhiều vấn đề khác nhau và mỗi người đọc có thể cũng có cảm hứng với những vấn đề khác nhau. Cho nên khán giả đọc sách trước rồi xem phim cải biên thường so sánh nội dung phim và sách. Nếu khán giả nhận thấy nội dung bị lược bỏ nhiều hoặc không được như họ kỳ vọng thì sẽ đánh giá thấp bộ phim cải biên. Việc đánh giá này vốn không công bằng cho tác phẩm cải biên vì mỗi người có một trải nghiệm đọc khác nhau, việc tiếp nhận của từng độc giả đối với cùng một tác phẩm văn học hoàn toàn không giống nhau. Bên cạnh đó, mặc dù bộ phim cải biên ra đời sau tác phẩm văn học nhưng được kể bằng ngôn ngữ khác, nên người xem phải am hiểu ngôn ngữ điện ảnh mới hiểu được thông điệp của bộ phim. Tuy nhiên, nhiều khán giả chỉ dựa vào nội dung câu chuyện của bộ phim mà bỏ qua ngôn ngữ điện ảnh nên không nắm bắt được ý nghĩa thực sự của tác phẩm điện ảnh.

Trong những năm gần đây, sự phát triển của công nghệ kỹ thuật số đã giúp cho điện ảnh có thêm nhiều đối tượng khán giả. Nếu như trước đây, nhiều khán giả lựa chọn xem phim cải biên vì danh tiếng của tác phẩm văn học thì gần đây có nhiều khán giả trẻ lựa chọn xem phim cải biên trước rồi mới quyết định đọc sách. Quy trình này đã giúp cho nhiều khán giả có thiện cảm với tác phẩm điện ảnh cải biên hơn, cởi mở hơn trong tiếp nhận, ít nhiều tránh được xu hướng đánh giá phim hay hơn hay dở hơn tác phẩm văn học.

Xem phim cải biên trước rồi mới đọc tác phẩm văn học sẽ giúp khán giả dễ dàng chấp nhận những tình tiết mới được thêm vào, những chi tiết bị lược bỏ hoặc thay đổi khác hơn so với tác phẩm văn học vì ngay tại thời điểm xem phim, họ chưa đọc tác phẩm văn học nên không thể biết được những thay đổi đó. Vì chưa đọc tác phẩm trước khi xem phim nên khán giả không đặt kỳ vọng quá nhiều vào bộ phim để so sánh cách đọc của họ với cách đọc của đạo diễn nhằm kiểm tra xem bộ phim có đáp ứng được mong đợi của họ hay không.

Trong thời đại kỹ thuật số, độc giả trẻ thường bị phân tán bởi rất nhiều loại hình giải trí như: phim ảnh, truyền hình, mạng xã hội... vì vậy việc dành thời gian để đọc trọn một quyển tiểu thuyết dài là thách thức không nhỏ. Do đó, nhiều người quyết định xem phim cải biên từ tác phẩm văn học để tạo nên một sự tiếp xúc ban đầu với tác phẩm trước. Nếu như bộ phim đủ hấp dẫn, họ sẽ quyết định tìm đọc tác phẩm văn chương để tìm hiểu thêm về câu chuyện hoặc khám phá thêm những khía cạnh khác của tác phẩm văn chương. Đôi khi tác phẩm văn chương sẽ giúp khán giả hiểu sâu hơn tâm lý nhân vật qua độc thoại nội tâm, đối thoại, hành động... mà vì hạn chế về sự

hiểu biết ngôn ngữ điện ảnh của khán giả hoặc hạn chế về thời lượng, về sự trình chiếu liên tục của bộ phim trong một khoảng thời gian nhất định nên người xem chưa thể nắm bắt được hết.

2. Tác động của phim cải biên đến hoạt động đọc sách văn học Nhật Bản

Trong những năm qua, điện ảnh và văn học Nhật Bản dần trở nên phổ biến ở Việt Nam. Các chương trình giao lưu văn hoá, tọa đàm về điện ảnh, nghệ thuật, các cuộc thi về Nhật Bản như: chuỗi bài giảng Close up Japan, tọa đàm về wabi – sabi, các buổi hướng dẫn thực hành cắm hoa Ikebana, Tuần phim Kurosawa Akira, cuộc thi viết luận về nghiên cứu văn học Nhật Bản (Giải thưởng Inoue Yasushi), cuộc thi sáng tác thơ Haiku Nhật – Việt cũng như các sách nghiên cứu về Nhật Bản liên tục được xuất bản như: *Mặt khác của trăng*, *Wabi sabi – thương những điều không hoàn hảo*, *Nghệ thuật kịch Noh* đã tạo ra sức hút mạnh mẽ cho giới trẻ về văn hoá Nhật Bản. Tuy nhiên, trong tất cả các phương tiện truyền thông, điện ảnh có thể được xem là công cụ quảng bá văn hoá và văn học Nhật Bản mạnh mẽ nhất.

Có rất nhiều khán giả trẻ đã bày tỏ sự khó khăn khi đọc một tác phẩm văn học Nhật Bản vì sự phức tạp của cốt truyện, sự đa nghĩa và các vấn đề triết lý, do đó họ đã lựa chọn xem phim trước, đọc sách sau và điều này rất hiệu quả đối với các tác phẩm văn học kinh điển, kén đọc giả. Một sinh viên nghiên cứu văn học Nhật Bản đã chia sẻ hiệu quả của việc xem phim cải biên từ tác phẩm “*Đẹp và buồn*” của Kawabata trước rồi đọc sách: “Sau khi xem phim, đọc lại *Đẹp và buồn*, tôi nắm bắt được câu chuyện và hình dung về bối cảnh, nhân vật tốt hơn. Trải nghiệm của tôi sống động hơn rất nhiều. Ngoài ra tôi không phản ứng tiêu cực khi nhận thấy sự thay đổi của bộ phim với nội dung tác phẩm”¹. *Đẹp và buồn* của Kawabata không phải là tác phẩm dễ đọc vì tác phẩm đi sâu vào thế giới nội tâm của con người thông qua vẻ đẹp của ngôn ngữ văn chương. Chính vì tác phẩm không tập trung vào kịch tính và các vấn đề luân lý đạo đức nên nhịp điệu của tác phẩm khá chậm. Điều này vô tình trở thành rào cản khiến nhiều bạn trẻ không đủ kiên nhẫn đọc hết tác phẩm vì họ cảm thấy khó nắm bắt. Trong khi đó, tác phẩm điện ảnh cải biên thường nắm bắt tinh thần của tác phẩm văn học nên khi khán giả xem phim cải biên cũng sẽ lĩnh hội được tinh thần đó dù cho phim cải biên thay đổi cốt truyện hoặc tình tiết. Do đó, khi xem phim cải biên trước, người đọc sẽ nhìn thấy nhân vật, bối cảnh, không khí của câu chuyện. Hình ảnh và âm thanh từ bộ phim sẽ tác động trực tiếp đến người xem sẽ giúp họ cảm nhận câu chuyện tốt hơn và ghi nhớ dễ dàng hơn. Như vậy, việc xem phim cải biên trước có thể coi như là lần đọc tác phẩm văn học đầu tiên, giúp người đọc nắm bắt nội dung chính của câu chuyện và tinh thần của tác phẩm. Việc đọc sách sau khi xem phim có thể coi là lần đọc thứ hai, giúp người đọc bổ sung thêm những thông tin không nhìn thấy trên phim, hiểu hơn về tâm lý nhân vật, dễ dàng nắm bắt và theo dõi câu chuyện vì những hình ảnh từ bộ phim vẫn còn vương vấn trong đầu họ. Một khán giả trẻ đã tìm đọc tác phẩm *Một lít nước mắt* của Kito Aya sau khi xem phim truyền hình cùng tên đã chia sẻ: “Tôi từng đọc sách *Một lít nước mắt* sau khi xem phim. Phim đã cung cấp cho tôi nhiều hình ảnh hơn, dễ khiến tôi cảm động trước diễn xuất của diễn viên. Nhưng chỉ khi đọc sách tôi mới thấy được nội tâm của Aya - nhân vật chính là như thế nào. Lúc xem phim tôi đã nghĩ cô bé hẳn cảm thấy tuyệt vọng lắm, nhưng khi đọc sách tôi mới nhận ra cô bé đó luôn suy nghĩ lạc quan và còn nhiều hy vọng với cuộc sống này. Việc xem phim trước dường như giúp tôi đọc sách nhanh hơn khi không mất nhiều thời gian để vẽ nên bối cảnh trong đầu, những con chữ cứ thế lướt qua và những trang sách như hóa thành những thước phim thật. Khi đọc đến những đoạn đối thoại, dường như tôi cũng nghe thấy được giọng của nhân vật vang lên.”²

¹ Chia sẻ của một bạn sinh viên nam, sinh năm 2004, thường xuyên xem phim cải biên trước khi đọc sách

² Chia sẻ của một bạn sinh viên nữ, sinh năm 2000, thỉnh thoảng xem phim cải biên rồi đọc sách

Trong quá trình tìm hiểu, nghiên cứu văn học Nhật Bản, nhiều bạn trẻ cũng tìm đọc sách trước vì sự hấp dẫn của tên sách, bìa sách và vì được bạn bè giới thiệu. Tuy nhiên, không ít bạn trẻ đã bỏ cuộc giữa chừng vì nhịp của truyện quá chậm hoặc truyện quá khó hiểu. Do đó, sau khi phim cải biên ra đời, các bạn đã quyết định xem phim trước rồi quay trở lại hoàn thành tác phẩm văn học đang đọc dang dở hoặc đọc lại từ đầu. Một độc giả đã chia sẻ như vậy khi nói về tác phẩm *Em sẽ đến cùng cơn mưa* của Ichikama Takuji “Thú thật ban đầu tôi mua sách vì tên hay và bìa đẹp, nhưng đọc được vài chương thì không hứng thú lắm vì đoạn mở đầu nhàn nhạt, miêu tả những cảnh sinh hoạt đời thường không được hấp dẫn cho lắm. Nhưng khi xem phim xong thì tôi cảm động và khóc rất nhiều. Tôi bắt đầu kiên nhẫn đọc lại sách và thấm thía từng cảm xúc ẩn sau những điều bình dị, đời thường của câu chuyện tình này. Lúc ấy tôi mới thật sự nhận ra vẻ đẹp của cuốn tiểu thuyết, nhẹ nhàng lắng đọng như một cơn mưa rào mùa Hạ, tạnh rồi vẫn làm ta vẫn vương”.³ Ngay cả tác giả được nhiều người yêu thích và được dịch rất nhiều tại Việt Nam là Murakami Haruki thì đối với độc giả trẻ, tác phẩm của ông cũng không phải dễ đọc. Do đó, độc giả vẫn phải quyết định xem phim trước để tìm cảm hứng cho việc đọc sách đầu cho khi đọc sách xong, độc giả có thể yêu thích tác phẩm văn học hơn bộ phim. Một bạn sinh viên đã không ngần ngại chia sẻ: “Với *Rừng Na Uy*, trải nghiệm của tôi hơi trúc trắc tí. Tôi đọc được hơn nửa quyển sách nhưng vì lý do gì đó mà không đọc tiếp. Cho tới lúc bộ phim ra rạp, tôi đi xem, và mới về đọc lại toàn bộ tác phẩm văn học. Tôi thích tác phẩm văn học hơn, đồng điệu hơn. Bản điện ảnh thú vị nhưng mang dấu ấn của Trần Anh Hùng đậm quá nên nó không làm cho tôi đồng cảm đủ nhiều bằng sách.”⁴

Có thể nói rằng, việc xem phim trước rồi đọc sách sau không chỉ truyền cảm hứng cho người xem tìm đọc tác phẩm văn học được cải biên thành phim, giúp độc giả hiểu rõ hơn câu chuyện từ bộ phim, thoả mãn sự tò mò của họ về cuốn sách được dựng thành phim mà còn quảng bá các tác phẩm văn học. Nhiều người biết đến Akutagawa là nhờ xem phim “Rashomon”, biết đến Murata Kiyoko là nhờ xem “Khúc hoan ca tháng tám” (Rhapsody in August), biết đến nàng công chúa Kaguya Hime là nhờ xem phim hoạt hình “Chuyện nàng tiên ống tre”, biết đến Nosaka Akiyuki là nhờ bộ phim “Mộ đom đóm”.

Như vậy, sự phát triển của kỹ thuật số đã thay đổi cách đọc sách, xem phim của rất nhiều người trẻ, xu hướng xem phim cải biên trước khi đọc sách đã tăng lên khá nhiều. Dù đọc sách trước hay xem phim trước thì sách và phim vẫn là phương tiện truyền thông hữu ích giúp lan truyền câu chuyện, tri thức, lối sống và văn hoá...đến đông đảo người tiếp nhận.

³ Chia sẻ của một độc giả nữ sinh năm 1991, đã đi làm, thỉnh thoảng xem phim cải biên rồi đọc sách

⁴ Chia sẻ của một độc giả trẻ sinh năm 1994, đã đi làm, thường xuyên xem phim cải biên rồi đọc sách